

Lee Miles (red.): *The European Union. Annual Review 2002/2003*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2003; 219 blz.; ISBN 1-40510-877-0

Dit is een jaarboek-achtige uitgave van het *Journal of Common Market Studies*, een tijdschrift dat onder auspiciën van de University Association for Contemporary Studies wordt gepubliceerd. De medewerkers aan deze bundel zijn overwegend afkomstig van wetenschappelijke instituten in het Verenigd Koninkrijk. De bundel bevat zestien korte essays, waarin belangrijke recente trends en gebeurtenissen die betrekking hebben op het wel en wee van de Europese Unie in kaart worden gebracht. In zijn inleidend artikel spreekt de redacteur van de bundel, Lee Miles (Universiteit van Hull), van een 'hub and spokes Europe' en suggereert dat politici, mensen uit de praktijk en wetenschapslieden zullen moeten accepteren dat de Unie een 'unfinished system, subject to internal differentiation, almost shy of its ultimate condition' zal blijven. Dit zal hen dwingen 'to advocate [...] that an unfinished supranational system may be the best that can be hoped for if the Union is to continue to meet all its ambitious policy agendas, accruing from simultaneous deepening and widening and maintain the

S I G N A L E M E N T E N

Deze rubriek staat onder redactie van dr Fenna van den Burg (F.v.d.B.). Bijdragen aan deze aflevering werden verzorgd door Geertjan Wenneker (G.W.), verbonden aan de Universiteit Leiden; Kees van Paridon (C.v.P.), hoogleraar economie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam; Alfred Pijpers (A.P.) en Edwin Scherbeijn (E.S.), beiden verbonden aan Instituut Clingendael; en Fenna van den Burg.

De aanwinstenlijst van de bibliotheek van Instituut Clingendael wordt maandelijks gepubliceerd op de Clingendael-website: www.clingendael.nl/library/publications

semblance of constructing some kind of "One Europe"' (blz. 9). In de diverse essays worden behandeld: de ontwikkeling van de Frans-Duitse betrekkingen; de invloed die van de uitbreiding van het aantal lidstaten zal uitgaan; de positie van Spanje en Denemarken; en de ontwikkeling van de externe betrekkingen en van de juridische, financiële en economische verhoudingen in de EU. Ook afzonderlijke lidstaten en kandidaat-lidstaten komen aan de orde. De bundel bevat ook een korte chronologie van de belangrijkste gebeurtenissen in 2002. (F.v.d.B.)

Fred Bergman & Bart van Aalst (red.): Constitutie: kunst- of vliegwerk; met voorwoord van W.F. van Eekelen.

Den Haag: Europese Beweging Nederland, 2003; 72 blz. [Aan te vragen bij de EBN, Riouwstraat 137, 2585 HP

Den Haag, tel. 070-3541144; e-mail: ebn@xs4all.nl

Dit rapport bevat opinies over het resultaat van de Europese Conventie van de zijde van zeventien Nederlandse maatschappelijke organisaties en dertien Nederlandse politieke partijen of politieke jongerenorganisaties, in het voorwoord aangeduid als maatschappelijk middenveld of *civil society*. Het betreft de antwoorden – puntsgewijs of soms als beknopte verklaring – op drie in een enquête gestelde vragen: 1 Wat is voor uw organisatie het belangrijkste element uit de door de Conventie gepresenteerde ontwerpgrondwet voor Europa waaraan Uw organisatie hoe dan ook wil vasthouden?; 2 Op welke punten acht uw organisatie aanpassing van de ontwerpgrondwet voor Europa absolute noodzaak?; en 3 Hoe staat uw orga-

nisatie tegenover een raadplegend referendum in Nederland over de definitieve tekst van de grondwet voor Europa? De laatste vraag is thans niet meer zo erg actueel. Op zich zelf is het heel handig van zowel politieke als niet-politieke instellingen en verenigingen snel en kort hun standpunten terzake na te kunnen lezen. Van sommige politieke partijen is het immers vaak onduidelijk waar zij in deze discussie staan. Zelfs de eigen achterban blijkt dat soms niet te weten. Over het algemeen staan hier in de teksten van de politieke partijen geen schokkende of nieuwe standpunten. De criteria op basis waarvan de maatschappelijke organisaties, vaak zelf weer koepelinstanties, voor de enquête zijn benaderd, zijn niet erg duidelijk. Waarom wel een Nationale Jeugdraad, maar geen ouderenbonden? Wel een Stichting Natuur en Milieu, maar geen ANWB? Wat is precies het belang van de mening van AEGEE-Groningen? Opmerkelijk is desalniettemin dat verscheidene van deze maatschappelijke organisaties wel degelijk een rol voor zichzelf zien weggelegd bij de meningsvorming van hun leden over de Europese Grondwet. (G.W.)

Jan Willem Sap: Het EU-Handvest van de grondrechten. De opmaat voor de Europese Grondwet.

*Deventer: Kluwer, 2003; 176 blz.; 20,- euro
ISBN 90-1300-666-3*

Op de Europese top van 12/13 december 2003 in Brussel is het Ontwerp-verdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa door een Pools-Spaanse torpedo getroffen. Deze landen hadden onoverkomelijke bezwaren tegen het stemgewicht dat zij volgens het ontwerp zouden krijgen in de toekomstige Europese Unie. Dat stemgewicht zou voortaan komen te rusten op de bevolkingsomvang van een land, en niet op de voor beide landen zeer gunstige verdeling in het Verdrag van Nice. De

plannen voor een Europese grondwet zijn echter nog niet van de baan. Het Ierse voorzitterschap probeert de scherven te lijmen en vóór juni 2004 toch nog een akkoord te bereiken. Ook Nederland, dat tijdens de tweede helft van dit jaar het EU-voorzitterschap bekleedt, zal alles op alles zetten om de tekst erdoor te krijgen, mocht Ierland daar niet in slagen. Gemakkelijk zal het zeker niet worden. Onenigheid over de stemgewichten is namelijk niet het enige struikelblok. Ook de afwezigheid van een werkelijk constitutionele hervormingsdrang in de lidstaten en hun bevolkingen vormde, en vormt, een geducht obstakel voor succes. Jan Willem Sap, universitair hoofddocent staatsrecht en Europees recht aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, heeft in een bijzonder heldere studie de 'opmaat' voor de Europese grondwet nader onderzocht. Hij concentreert zich daarbij op het EU-Handvest van de grondrechten, dat in Nice (december 2000) als een politieke verklaring werd aangenomen, en dat nu een plaats heeft gekregen in de beoogde Europese grondwet (Deel II). Sap schetst de totstandkoming van dit Handvest, de noodzaak ervan, en de juridische complicaties die deze 'Bill of Rights' met zich brengt. Vooral de vraag in hoeverre het Handvest een bindende werking heeft, lag en ligt nog steeds moeilijk. Ook de relatie tussen EU-grondwet en het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens is gecompliceerd. Sap doet een en ander uitvoerig uit de doeken. Hij acht een juridisch verankerde proclamatie van de grondrechten van de Europese burgers een belangrijk en noodzakelijk element in de opbouw van een Europese federale orde. In de laatste drie hoofdstukken verbreedt Sap zijn aandachtsveld met onderwerpen als de finaliteit van Europa, de politieke dynamiek van de Conventie, en de Frans-Duitse voorstellen van januari 2003. Ook de Nederlandse positie komt daarbij aan de

orde. Voor een goed begrip van de 'opmaat' tot de Europese Grondwet een zeer nuttig boek. (A.P.)

A. Szász e.a.: De EMU effectief. Voorwaarden voor economische dynamiek en financiële degelijkheid.

Den Haag: Teldersstichting, 2003; 30 blz.; 7,50 euro (Geschrift 94)

In de zomer van vorig jaar bracht een zware commissie van de Teldersstichting, onder voorzitterschap van de vroegere directeur van de Nederlandsche Bank, André Szász, een publikatie uit over de Economische en Monetaire Unie (EMU). Daarin wordt ingegaan op maatregelen en hervormingen gericht op een duurzame EMU. Aangegeven wordt dat in het bijzonder de grote landen zich de afgelopen jaren onvoldoende hebben ingespannen om hun overheidsfinanciën op orde te krijgen. Het verwijt van te strakke Brusselse regelzucht wordt verworpen; landen dienen zelf door middel van een solide financieel beleid en structurele economische hervormingen te zorgen voor een situatie waarin de afspraken wel kunnen worden nageleefd. De vergrijzingsproblematiek maakt deze aanpassing des te noodzakelijker. (C.v.P.)

Sergei Medvedev, Alexander Konovalov & Sergei Oznobishchev (red.): Russia and the West at the Millennium. Global Imperatives and Domestic Policies.

Moskou/Garmisch-Partenkirchen: George C. Marshall European Center for Security Studies, 2002; 160 blz.; ISBN 1-930831-11-0

Deze bundel bevat acht essays van de hand van wetenschapslieden uit Rusland, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten. Het boek vloeit voort uit seminars, in de periode 1999-2002 belegd door het George C. Marshall European Center for Security Studies (Garmisch-Partenkirchen) en het

Institute for Strategic Assessments (Moskou). Dit initiatief kreeg steun van de Duitse (sociaal-democratische) Friedrich Ebert Stiftung. De bundel richt zich tot beleidsvoerders en gevorderde studenten en academici op het gebied van de internationale betrekkingen. Kernthema is de stand van zaken in de relatie van Rusland tot het Westen tegen de achtergrond van nieuwe variabelen, zoals globalisering van de economie en de informatierevolutie. In een algemeen, inleidend, artikel van de hand van de drie redacteurs wordt gesteld dat een positieve ontwikkeling van de betrekkingen tussen Rusland en het Westen het beste via een gezamenlijke inspanning kan worden verwezenlijkt. De Russische weg naar een partnerschap is nog steeds een fragiel proces, dat zowel binnenlandse als externe steun behoeft. Ze wijzen op het belang van de humanitaire componenten van dit proces: het realiseren in Rusland van rechten en vrijheden gelijkwaardig aan die in de gevestigde democratieën. De gebeurtenissen van 11 september maakten de noodzaak van een gezamenlijke strijd tegen het terrorisme duidelijk, doch een dergelijke samenwerking ligt zeer gevoelig. De redacteurs wijzen in dit verband op een door de Russische 'expert community' ontworpen kader voor een 'security partnership', de zg. 'Ljubljana Formula', die op de eerste Russisch-Amerikaanse topconferentie in juni 2001 is aanvaard. Thans lijkt de voornaamste taak te bestaan uit het creëren van een sfeer van vertrouwen tussen Rusland en het Westen, en het kweken van 'positief kapitaal'. De bundel zelf omvat drie delen. In het eerste deel worden de dilemma's die de

globalisering voor Rusland en zijn buitenlandse politiek oplevert, geanalyseerd; in deel II worden de Russische binnenlandse context en de invloed daarvan op de Russische buitenlandse politiek behandeld. In dit deel treft men, onder de titel 'What Drives, What Stalls Russian Policy in the West?', een *case study* aan van de Duits-Russische betrekkingen in heden en verleden, van de hand van Hans-Joachim Spanger, onder-directeur van het Peace Research Institute Frankfurt. In deel III worden de contouren geschetst van een mogelijke economische ontwikkeling van Rusland en de daaruit voortvloeiende relaties met het Westen, terwijl tevens de invloed van de 'informatierevolutie' wordt geanalyseerd. (F.v.d.B.)

T. Hoeksema & J. ter Laak (red.):
Netherlands Helsinki Committee.
Human Rights and Terrorism.
Seminar in the Hall of Knights, The Hague.

Den Haag: Nederlands Helsinki Comité, 2003; 148 blz.; gratis aan te vragen bij NHC; ISBN 90-807745-3-7

Na de aanslag van Al-Qaeda op 11 september 2001 werd een wereldomvattende aanval tegen het terrorisme op gang gebracht. Deze nu al weer meer dan twee jaar durende strijd lijkt het gevoel op te roepen dat er een frictie bestaat tussen enerzijds effectieve bescherming van de nationale veiligheid, en anderzijds bescherming van de rechten van de mens. De aanhangers van de idee dat de nationale veiligheid een *gemeenschappelijk goed* is, waarvoor men de rechten van het individu mag inperken, trekken vergelijkingen met bijvoorbeeld het bestaan

van een belastingsysteem. Het innen van belastingen, op zich zelf een inbreuk op de vrijheid van het individu, wordt immers gelegitimeerd doordat de inkomsten besteed worden voor handhaving van de sociale zekerheid. Zo moet men ook kijken naar de nationale veiligheid, die volgens hen slechts kan bestaan door de burgers enigszins te beperken in hun doen en laten. Anderen menen dat terrorisme niet bestreden kan worden zonder mensenrechten volledig te respecteren. Zij beargumenteren dit door erop te wijzen dat het uitroeien van een terroristische groep, op een manier waarbij de mensenrechten niet gerespecteerd worden, tot gevolg zal hebben dat er nieuwe haat wordt gezaaid, en er derhalve nieuwe terroristische activiteiten zullen opdoemen. Deze twee tegenovergestelde visies zijn voor het Nederlands Helsinki Comité, in samenwerking met het Nederlands voorzitterschap van de OVSE, aanleiding geweest voor het beleggen van het seminar 'Human Rights and Terrorism'. De diverse meningen die tijdens dit seminar in debatten en voordrachten naar voren zijn gekomen, zijn nu gebundeld uitgegeven. De belangrijkste conclusie die kan worden getrokken, is de volgende: 'alle landen die terrorisme bestrijden, moeten het gat dichten tussen theorie en praktijk; theoretisch gezien is iedereen het erover eens dat mensenrechten gerespecteerd moeten worden, maar meningsverschillen ontstaan over de vraag of mensenrechten wel echt gerespecteerd worden in de praktijk.' (E.S.)